

PRINCIP OČIGLEDNOSTI KROZ DELO „ORBIS SENSUALIUM PICTUS“²

Apstrakt

Koreni današnjeg sistema obrazovanja potiču od jednog od najznačajnijih pedagoga svih vremena, Jana Amosa Komenskog (1592-1670). Cilj ovog rada jeste analiza primene principa očiglednosti u delu „Orbis sensualium pictus“ Jana Amosa Komenskog. Cilj se ostvaruje na teorijskom nivou, primenom metode teorijske analize i istorijske metode, uz tehniku analize sadržaja. U ovom radu poseban akcenat se stavlja na važnost Komenskog za formulisanje i primenu principa očiglednosti. Sredinom XVII veka Jan Amos Komenski je formulisao princip očiglednosti u delu „Velika didaktika“, nazivajući ga „zlatnim pravilom didaktike“. U radu se razmatraju misli Komenskog o značaju senzorne percepcije iznete u delu „Velika didaktika“, kao i objašnjenje opštepoznatog stava „da se pred čula iznosi što god se može“. U pogledu primene „zlatnog pravila didaktike“ posebna pažnja je posvećena delu „Orbis sensualium pictus“ („Svet u slikama“), prvom ilustrovanom udžbeniku za decu. U radu su predstavljene ilustracije pojedinih apstraktnih pojmova i elemenata udžbenika koji su značajni za izučavanje inovativnosti pristupa učenicima, sadržaju i primeni principa očiglednosti, kao što su: uvod, čula u čoveka, duša u čoveka, škola i učionica, moral. Nakon analize, izvodi se zaključak da je primenom principa očiglednosti u delu „Orbis sensualium pictus“ Komenski uspeo u zamisli da decu upozna ne samo sa spoljašnjim, već i sa unutrašnjim svojstvima posmatranih predmeta i pojava.

Ključne reči: princip očiglednosti, Jan Amos Komenski, Orbis sensualium pictus, Velika Didaktika, očigledna nastava.

¹ student doktorskih akademskih studija, e-mail: лана.томчић@gmail.com

² Rad je nastao u okviru projekta „Kvalitet obrazovnog sistema Srbije u evropskoj perspektivi“ KOSSEP br. 179010, koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

Uvod

Pojam celovitosti ili univerzalnosti je sastavni deo Komenskijevog pansofijskog pristupa obrazovanju koji se oslikava kroz moto „*omnes, omnia, omnino*“ što znači „sve ljude bi trebalo na sve moguće načine naučiti svemu“ (Hábl, 2015: 117). U obrazovanju, Komenski je pridavao primarnu važnost čulima (Salimov, 2019), na osnovu kojih je formulisao princip očiglednosti nazivajući ga „zlatnim pravilom didaktike“. Formulacija principa je predstavljena u delu „Velika didaktika“, dok je njegova primena vidljiva u delu „Orbis sensualium pictus“, prvom ilustrovanom vodiču za čitanje za decu, koji je istovremeno bio i prekretnica u istoriji obrazovanja (Martínez, 2016). „Orbis sensualium pictus“ namenjena je obrazovanju najmlađe dece, uzrasta od pet godina, tokom prve faze u okviru pansofijskog univerzalnog obrazovanja. Komenski ističe posebnu i izvanrednu vrednost dece, te ih zbog njihove jednostavnosti, čistote i neiskvarenosti vidi kao prave posrednike popravljanja svih ljudskih stvari, svetskog uređenja (Spevak, 2003). Kroz inovativni pristup Komenski je nastojao da putem ilustracija obrazuje decu o svetu koji ih okružuje. U ovoj knjizi primenio je iskustveni pristup obrazovanju koji je u suprotnosti sa tradicionalnim oblicima učenja napamet i recitovanja, za koje je smatrao da nisu omogućavali deci da pravilno razumeju sadržaj, jer nije bio čulno predstavljen (Spicer, 2019). Mnogi savremeni udžbenici koriste Komenskijev generički model kada primenjuju ilustracije kao nastavno sredstvo (Martínez, 2016). Istorijski posmatrano, princip očiglednosti je svojevremeno odigrao izuzetno progresivnu ulogu kao pandan srednjovekovnoj sholastičkoj obuci i učenju dogmatskih tekstova napamet (Sotirov, 1974). Cilj ovog rada jeste analiza primene principa očiglednosti u delu „Orbis sensualium pictus“ Jana Amosa Komenskog. Cilj se ostvaruje na teorijskom nivou, primenom metode teorijske analize i istorijske metode, uz tehniku analize sadržaja.

Pedagoški značaj J. A. Komenskog

Jan Amos Komenski (Jan Amos Komenský) je bio veliki češki filozof, pedagog, teolog, pisac, istoričar i najpoznatija ličnost čehoslovačke kulturne istorije, u pedagogiji upamćen kao jedan od utemeljivača pedagoške nauke, pokretač školskih i vaspitnih reformi, organizator modernog školstva, veliki humanista i učitelj naroda (Vukasović, 1986). Njegova dela i humanistički rad ukazuju na to da se i nakon pet vekova smatra najznačajnijim reformatorom u istoriji obrazovanja (Maksimović i Osmanović, 2017).

Školsko učenje u današnjem obliku povezujemo sa teorijom učenja i poučavanja koju je uspostavio upravo Jan Amos Komenski (Matijević, 2017). Reč je o razredno-predmetno-časovnom sistemu koji i danas čini okosnicu škole i nastave (Ilić, 2016). Organizacija školskog sistema razredne nastave koju je uspostavio definisala je predmete, posebnu knjigu u vidu izvora znanja za pojedinačne predmete, te precizno odredila početak i plan rada nastave na godišnjem, mesečnom i dnevnom nivou. Po-

red navedenog, Komenski je predviđao školsku godinu, raspored, didaktičke principe, podučavanje nastavnika, ali i ideje celoživotnog učenja u organizacionom smislu koje su i danas aktuelne (Komenski, 1871, prema: Lukaš i Munjiza, 2014). Zalagao se da obrazovanje bude dostupno svoj deci, odnosno za obrazovanje dostupno svim ljudima: mladima, starima, muškarcima i ženama, svih klasa, društava, kultura i naroda, bez obrzira na materijalni i socijalni status (Golz, 2015; Maksimović i Osmanović, 2017; Maksimović, Osmanović i Milanović, 2018). Ovim zahtevom Komenski ne izuzima nikoga, ni decu koja teško uče, i u tome se ogleda demokratski pristup njegove koncepcije (Franković, 1970; Palov, 1970). Zalagao se za nastavu koja treba da pruža osnovna znanja o svetu koji nas okružuje, te je tragao za novim nastavnim metodama koje bi pružile mogućnost da se svi obuču u svemu, na lak i prijatan način. To je pravi smisao njegove pansofijske, opšteobrazovne škole (Vukasović, 1970). U ovom nastojanju vidimo zahtev za opštom kulturom i opštim obrazovanjem svih ljudi. Možemo reći da danas ovaj zahtev omogućava čoveku da funkcioniše u kompleksnom društvenom, proizvodnom i kulturnom životu, da svoje obrazovanje svestranije koristi u funkciji razvoja sopstvene ličnosti (Krnet, 1970).

Da je osnivač moderne pedagogije bio prisutan i u srpskim školama ukazuje podatak da su neki od pedagoških stavova Komenskog bili prisutni i u zakonima, uredbama i nastavnim programima koji su tokom XIX i XX veka regulisali rad srpskih škola. S tim u vezi, učiteljima i profesorima je bilo zabranjeno diktiranje i zadavanje iz knjiga. Takođe, očiglednost u nastavi, kao zlatno pravilo didaktike, bila je ostvarena nabavkom aparata za fiziku i hemiju, preparata za biologiju, geografskih karata i pribora za matematiku i praktičnu geometriju (Nikolova, 2008). Ali da se vratimo na sam početak, kako je došlo do formulisanja zlatnog pravila didaktike?

Didaktički principi

Jan Amos Komenski je smatrao da su didaktički principi osnovna pravila podučavanja (Nikolovska, 2015). Spevak objašnjava da je „Komenski najviše intuitivno, oslanjajući se na svoje panharmonijsko doživljavanje sveta, „naslutio“ bitne pedagoške i didaktičke principe“ ističući da se, usled nepostojanja objektivne i precizne empirijske analize vaspitno-obrazovnog sistema, oslanjao isključivo na filozofska sredstva (Spevak, 2003: 183). U Velikoj didaktici (glava XVII) Komenski ističe 10 principa koji služe kao osnova za lako poučavanje i učenje. Učenje će lako napredovati:

1. ako se rad otpočne pre nego što se duhovi iskvare;
2. ako nastaje posle potrebne pripreme duhova;
3. ako se ide od opšteg ka pojedinačnom;
4. i od lakšeg ka težem;
5. ako se niko ne opterećuje suvišnošću onoga što valja učiti;
6. ako se polako ide napred;
7. ako se duhovi ne prisiljavaju ni na šta čemu sami ne teže svojevolski prema svome dobu i metodi;

8. ako se sve predaje uz učešće čula;
9. ako je za očiglednu upotrebu;
10. ako se sve vrši po jednom istom trajnom metodu (Komenski, 1954: 116).

Danas, pojedini autori didaktičke principe određuju kao „opšte norme kroz koje se projektuju, organizuju i postavljaju aktivnosti podučavanja, učenja i ocenjivanja u praksi, tako da funkcionisanje ciljeva/kompetencija treba da postane efikasno na nivou obrazovne dimenzije“ (Marius-Costel, 2010: 26). Danas se mogu izdvojiti pojedini principi koji su u osnovi gotovo svih klasifikacija, principi o kojima postoji naučni konsenzus, koji su od Komenskog do danas, uz neznatne modifikacije, još uvek aktuelni. Reč je o principima postupnosti i sistematičnosti, prilagođenosti i očiglednosti (Dubljanin, 2010).

Princip očiglednosti ili „i ako se sve predaje uz učešće čula“.

Sredinom XVII veka Komenski je u delu „Velika didaktika“ formulisao princip očiglednosti, nazivajući ga zlatnim pravilom i izražavajući ga u stavu „Res sed verba!“ (Đukić i Đermanov, 2012). U svojim delima Komenski često pominje senzualistički stav: nema ničega u razumu što prethodno nije bilo u čulima (Lukaš i Munjiza, 2014). Princip očiglednosti u potpunosti terminološki i pojmovno izražava suštinu empirizma – „očigledno je samo ono što je neposredno čulno dato“ (Damjanović, 1984: 552). Jurišić ističe da je važnost očigledne nastave u tome što „spaja reči i predmet u jedno, jer reči i predmet o kome se govori, stoje uporedo, te reči ne ostaju nejasne i nerazumljive“ (Jurišić, 1909: 196, prema: Sotirov, 1974: 220). Očiglednošću se nastava oživljava, podstičući samostalnost učenika u radu (Jurišić, 1909, prema: Sotirov, 1974).

Tako, Komenski u „Velikoj didaktici“ (glava XVII) u okviru osmog principa (*i ako se sve predaje uz učešće čula*) ističe stav da čula treba da rade što mogu više, kako bi se sve lakše pamtilo, objašnjavajući stav kroz sledeći primer:

„Sluh valja stalno povezivati sa vidom, govor s rukom, ne samo na taj način što ćemo im pričati ono što treba da znaju da bi im ušlo kroz uši, već što ćemo i slikati da bi im se stvari mogle kroz oči bolje utisnuti u pamet. Zatim, treba naizmenično da uče da iskazuju stvari jezikom i da ih izvršavaju rukom, i da se ne udaljuju ni od jedne stvari dogod im se jasno nije utisnula u uši, oči, duh i pamćenje...Jer ako se tako postupi, prosto je neverovatno koliko to pomaže pamćenju.“ (Komenski, 1954: 127).

Dalje, Komenski ističe, sada već opštepoznati stav, „da se pred čula iznosi što god se može“ kroz sledeće rečenice:

„Omladina, dakle, treba da upozna stvari, a ne senke stvari, stvari, velim, i to čvrste, istinske i korisne koje deluju na čula i na maštu. A delovaće ako ih primaknemo bliže tako da ih pogode. Neka iz toga za učitelje proiziđe zlatno pravilo da se pred čula ima iznositi što god se može. Odnosno ono što je vidljivo

– čulu vida, što se čuje – čulu sluha, što mirišemo – čulu mirisa, što ima ukus – čulu ukusa, što je opipljivo – čulu pipanja, a ako više čula u isti mah mogu nešto da osete, treba to izneti pred više njih odjednom.“ (Komenski, 1954: 168).

Još u XVII veku Komenski je naglašavao da deca ne treba da uče o prirodi samo iz knjiga, već u neposrednom kontaktu sa pojavama u prirodi, na šta ukazuje u delu „Velika didaktika“, na sledeći način:

„Ljude valja učiti, do najveće moguće mere, da svoje znanje ne crpe iz knjiga, već da proučavaju nebo, zemlju, hrastove i bukve, tj. da proučavaju i ispituju same stvari, a ne tuđa zapažanja i mišljenja o stvarima...Stoga treba da bude zakon: neka se sve izvodi iz nepromenjivih početaka; neka se ništa ne predaje na osnovu golog autoriteta, već na osnovu čulnog i razumnog ogleđa; ništa se ne sme raditi samo analitičkim metodom već više sve sintetičkim.“ (Komenski, 1954: 137).

Damjanovski uočava da „stavljajući princip očiglednosti u funkciju boljeg razumevanja i rasuđivanja, Komenski naglašava značaj neposrednog izučavanja realne stvarnosti“ (Damjanovski, 1970: 114). Ulogu principa očiglednosti u nastavi neophodno je posmatrati sa stanovišta prirode sadržaja koji se otkriva u procesu saznanja. Zato, ključno pitanje koje treba razmotriti je da li očiglednost u nastavi može da posluži kao osnova otkrivanja unutrašnjih svojstava predmeta ili omogućava upoznavanje samo spoljašnjih, zapravo čulno-očiglednih svojstava posmatranih predmeta (Antonijević, 2005). Na ovo pitanje ćemo pokušati da damo odgovor kroz analizu dela „Orbis sensualium pictus“, prve ilustrovane knjige namenjene deci, u kojoj je Komenski primenio princip očiglednosti.

„Orbis sensualium pictus“ – primena principa očiglednosti

Pre Komenskog, učenici su gledali tuđim očima i mislili tuđom glavom. Šmidt navodi sledeći primer: „učenici su učili astronomiju bez posmatranja zvezda, botaniku bez ekskurzija u prirodu, fiziku bez eksperimenata, sve bez očiglednosti“ (Schmidt, 1954: 28). Komenski je nastojao da to promeni insistirajući da učenici gledaju svojim očima i misle sopstvenom glavom! Zahtevao je da učenici počnu saznavanje čulnim opažanjem stvari iz prirode i područja ljudske delatnosti, nakon čega bi usledilo logičko saznavanje. U ovim nastojanjima se uviđaju temelji očigledne nastave (Schmidt, 1954).

Komenski je početkom 1631. godine objavio delo „Otvorena vrata jezika“ („Jana lingua rerum reserata“), namenjeno za učenje latinskog jezika, na novi način, u suprotnosti sa tradicionalnom pedagoškom praksom. Sa željom dodatnog inoviranja načina učenja, objavljen je „Orbis sensualium pictus“ kao nastavak „Otvorenih vrata jezika“ (Glenn, 2018). „Orbis sensualium pictus“ Komenski je napisao 1658. godine, dok je izdanje na srpskom jeziku objavljeno 1913. godine. „Orbis sensualium pictus“

je prvenstveno bila namenjena školi u Šarošpataku (Blatnom potoku), ali ubrzo je postala popularna u celom svetu. Komenski je ovom knjigom značajno raširio mogućnosti podučavanja, jer su do tada učenici u školi samo slušali, a od tada su i gledali (Škrgić, 2017). U ovom delu možemo videti ne samo njegovo univerzalno verovanje „Omnia sponte fluent, absit violentia rebus“ (Neka sve teče spontano, bez učešća nasilja), već i potpunu primenu zlatnog pravila didaktike, odnosno principa očiglednosti (Golz, 2015: 138). Komenski posebnu pažnju posvećuje ovom principu, naglašavajući da služi kao polazna osnova za razumevanje fenomena i objekta (Nikolovska, 2015). Prema Komenskom, učenje treba da se odvija svesno i planski, uz angažovanje čula, sa ciljem upotrebe naučenog u praktičnom, svakodnevnom životu (Maksimović, Osmanović i Milanović, 2018). Spevak (2003: 104) uviđa da „Komenski udžbenike koncipira pansofijski, kao sredstvo za uvođenje dece u celinu sveta“. U vezi sa tim, opisi pojedinih pojava i stvari u prvoj ilustrovanoj knjizi, „Orbis sensualium pictus“, organizovani su tako da se istakne celina, sistem, odnosi pojedinosti prema celini, u cilju harmonije i jedinstva sveta, i sve to metodološkim pristupom prilagođenim najmlađem uzrastu, deci (Spevak, 2003).

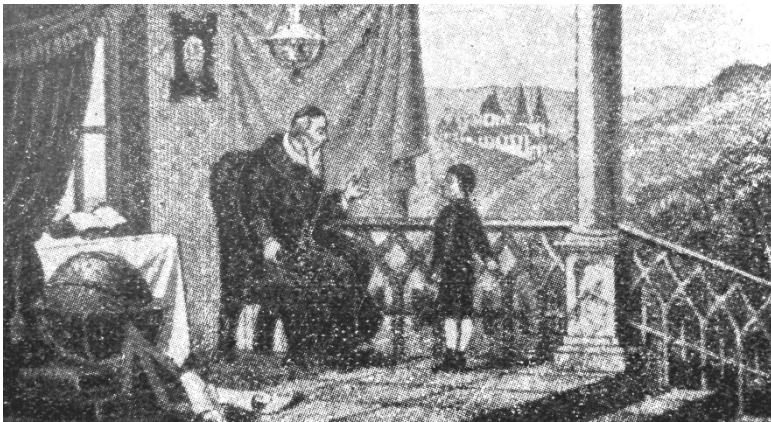
Teološko-filozofska osnova knjige zasniva se na pansofijskoj doktrini i doktrini emanacije srednjeg veka i renesanse. Doktrina emanacije se ogleda u shvatanju da je Bog izvor i cilj celokupnog stvaranja. Zato se cela koncepcija knjige „Orbis sensualium pictus“ slaže sa „Božjim planom i naredbom“. Sa pedagoško-didaktičkog stanovišta „Orbis sensualium pictus“ ima motivišuću ulogu, podstiče detetovu „žed za slikom“ i učenje kroz samoaktivnost. Knjiga nije namenjena samo za učenje jezika, već i za učenje stvari sveta i prepoznavanja stvaraoaca. Teološko-filozofska i pedagoško-didaktička namera knjige ogleda se u sledećem: pokušati poboljšati čovečanstvo, usavršiti svet i ponovo pronaći put koji vodi ka Bogu, kroz pansofiju. Zato, „Orbis sensualium pictus“ ima formativni karakter, namenjen funkciji pansofije i restitucije čoveka i sveta. Formativan karakter predstavljenih slika se ogleda u pokretanju mašte putem memorije, asocijacije i emocija, bez gubitka implicitne svrhe (Peña, Piñeres & García, 2007).

„Orbis sensualium pictus“ je svojevrsna sinteza celokupnog sveta i jezika, ispunjena slikama, imenima i opisima stvari. Komenski je na ovaj način omogućio učenicima da na što interesantniji i pristupačniji način stiču znanja o stvarima i pojavama (Tot, 1970). Originalno izdanje, kao i prevodi i preštampana izdanja Orbis sensualium pictus-a imaju ilustracije za svaki članak, čija je glavna svrha očiglednost u nastavi jezika. Slike su neumetnički rađeni drvorezi, na kojima su svi predmeti obeleženi brojevima, koje prati tekst u cilju objašnjavanja navedenih pojmova (Ostaneck, 1970). U tom pogledu, Šmidt (Schmidt, 1970) ističe da „Orbis sensualium pictus“ možemo smatrati prvom školskom čitankom. Takođe, ova knjiga predstavlja preteču audio-vizuelnih nastavnih sredstava (Martínez, 2016).

„Orbis sensualium pictus“ predstavlja inovativnu grafičku strukturu stranice koja efikasno raspoređuje prostore, slike i reči u vrlo sekvencijalnom redosledu

(Cagnolati, 2003). Slike koje su predstavljene u „Orbis sensualium pictus“ treba da budu analizirane i ocenjene u odnosu na njihovu didaktičku funkcionalnost i umetničku vrednost (Čuma, 1991). Tako, predstavljene slike imaju dvostruku vrednost, odnosno dvostruko kretanje: svet kao didaktički vezan pokret (didaktička teleologija) i formativni pokret imaginacije u detetu (slike stvaraju u detetu nove slike, pomeraju maštu i proširuju životni horizont). Pedagoški posmatrano, slike su značajne iz dva razloga: sa antropološko-formativnog stanovišta – kao pokretači formiranja subjekta i proširivanja njegovog životnog horizonta, i sa didaktičko-metodičkog stanovišta – kao izuzetno značajno pedagoško sredstvo za vaspitanje koje funkcioniše „sve dok je slike lako razumeti, stvarati zadovoljstvo, razvijati maštu i podsticati čula“ (Peña, Piñeres & García, 2007: 86).

Ukoliko obratimo pažnju na sami početak knjige, primetićemo inovativnost u pristupu detetu, pristup koji je i danas prisutan u malom broju udžbenika za decu. U uvodnom delu uočavamo dijalog između učitelja i učenika (Slika 1), koji teče na sledeći način:

Slika 1 *Uvod*
(Komenski, 1932: 11)

„Učitelj: Hodi ovamo, dete, da se naučiš da budeš mudar. Dete: Šta je to mudar biti? Učitelj: Sve što je potrebno, dobro znati, dobro raditi, dobro govoriti. Dete: Ko će tome da me nauči? Učitelj: Ja, u ime Boga. Dete: Kako? Učitelj: Provešću te svuda, pokazaću ti sve, imenovaću ti sve. Dete: Pa lepo! Evo me! Vodi me u ime Boga!“ (Komenski, 1932: 11-12).

U samom uvodu naglašen je značaj zainteresovanosti i spremnost učenika da pažljivo sluša, kao i pedagoške veštine učitelja da na adekvatan način pristupi učeniku i predstavi svet u skladu sa njegovim mogućnostima razumevanja.

Sadržaj knjige je raspoređen kroz 150 poglavlja praćenim ilustracijama. Tako, „Orbis sensualium pictus“ počinje od dve značajne teme, imenovane „Bog“ i „Svet“, nakon čega sledi opis prirodnih elemenata (vatra, vazduh, voda, zemlja), različitih aspekata biljnog sveta (drvo, plodovi, cveće, usevi), životinjskog sveta (ptice, insekti, stoka, zmijs, vodozemci, ribe), i konačno čoveka, ljudskih aktivnosti (proizvodnja hrane, trgovina, odeća, građevinarstvo, prevoz, aktivnosti povezane sa knjigom i kulturom) (Cagnolati, 2003: 8). Plod ljudskog rada predstavljaju zanati i tehnološki napredak koji ga vode ka izgradnji njegovog životnog prostora i poboljšanju životnih uslova. Tako, Komenski kroz brojna poglavlja i ilustracije analizira različite zanate toga vremena. Posmatranje i prepoznavanje aktivnosti zanatlija Komenski vidi kao „muške radionice“ u kojima se intelektualni rad kombinuje sa učenjem zanata (Martínez, 2016). U nastavku, otvara se polje apstrakcije, u kome su definisani suštinski aspekti moralnog života pojedinca kao što su etika, razboritost, marljivost, umerenost, hrabrost, strpljenje, ljubaznost, pravda i liberalnost. Zatim, sledi predstavljanje religija (Cagnolati, 2003). U skladu sa početkom, gde razmatra temu „Bog“, na kraju knjige Komenski razmatra temu „Strašni sud“, predstavljajući svet i ljude u okviru božanskog početka i kraja. Ovaj okvir se potencijalno može tumačiti kao Komenskijeva namera da teološku konstrukciju prenese i proširi na panpedagošku (Woo, 2016: 218).

U predstavljanju čoveka kao živog bića kroz poglavlja XXXIX i XL Komenski uvodi čitaoce u znanje o anatomiji i fiziologiji koje je stekao tokom studiranja u Herbronu (Martínez, 2016). S obzirom na važnost koju pridaje čulima i učenju putem čula, značajno je sagledati Komenskijevo shvatanje o čovečjim čulima (Slika 2).

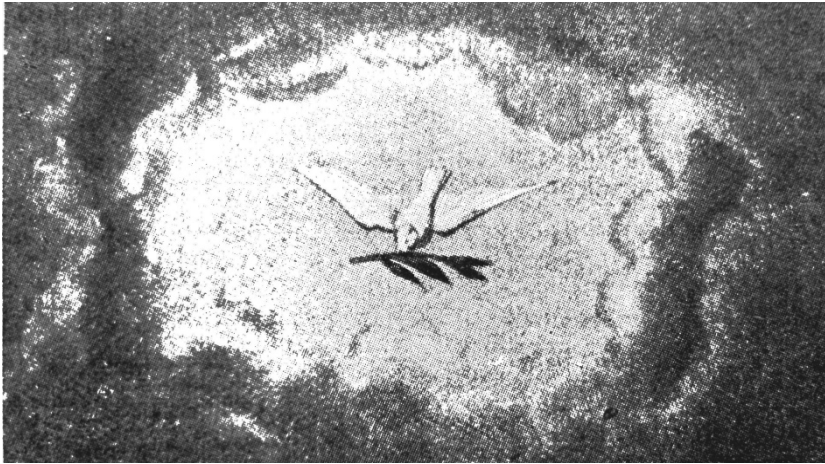
Slika 2 Čula u čoveka
(Komenski, 1932: 89)

Tako, daje sledeće objašnjenje, uz prikaz označenog pojma brojem sa slike:

„Čula ima pet: vid, sluh, miris, ukus i osećanje. Oko¹ vidi boje i razlikuje šta je belo ili crno, zeleno ili plavo, crveno ili žuto. Uho² čuje zvuke, kako prirodne (glasove i reči) tako i umetničke (muzičke glasove). Nos³ miriše prijatan i neprijatan miris. Jezik⁴ s njezima oseća ukus, šta je slatko ili gorko, ljuto ili kiselo, oporo ili otužno. Ruka⁵ razlikuje pipanjem količinu i kvalitet stvari, tople ili hladno, vlažno ili suvo, tvrdo ili meko, glatko ili hrapavo, teško ili lako“ (Komenski, 1932: 89-91).

Opisujući čula, Komenski pruža čitaocu mogućnost upoznavanja svakog čulnog organa ponaosob. Prikazujući predmete i pojave koje aktiviraju čovečja čula, čitalac uviđa čoveka koji dodiruje sto, gleda kroz prozor, oseti miris cveća, oseća ukus voća i čuje zvuk zvona. Na ovaj način primenjena, očiglednost omogućava da spoznamo unutrašnja svojstva posmatranih predmeta i pojava.

Još jedan vid inovativnosti samog sadržaja „Orbis sensualium pictus-a“ jeste pojam „Duša u čoveka“ kojom je Komenski pokušao da približi samu dušu kroz ilustraciju (Slika 3). Kako bi se deca što bolje upoznala sa značenjem duše, Komenski je određuje na sledeći način:

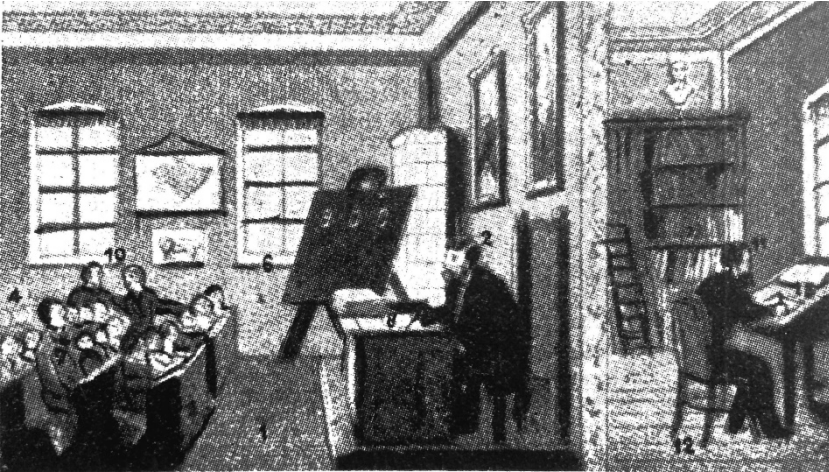

Slika 3 *Duša u čoveka*
(Komenski, 1932: 92)

„Duša, od Boga stvorena i besmrtna, oživljuje telo. Čulima oseća, razumom misli i raspoznaje, voljom zahteva i odbija. Otuda oseća radoznalost i žalost, ljutnju i bol; ima nade i straha. Pamti što je saznala i iz toga stvara nova saznanja. Tačno povezivanje stvari jeste znanje, netačno – obmana ili sumnja“ (Komenski, 1932: 92-93).

Komenski dušu opisuje kao esenciju živog bića, vitalni princip života, što je u skladu sa religioznim shvatanjima duše. Međutim, pored religiozne osnove u prikazanom shvatanju čovečje duše, kroz njenu podeli na čulni, razumski i voljni deo možemo primetiti uticaj Aristotelovog shvatanja da se duša sastoji upravo iz navedenih delova. Pokušavajući da objasni i ilustruje ovako apstraktan pojam Komenski nastoji da deci približi čistotu duše.

Opisujući školu i učionicu (Slika 4), Komenski istovremeno pravi paralelu između poslušnog i neposlušnog učenika, marljivog i manje marljivog, naglašavajući da neposlušni dobijaju kaznu, a da vredni učenici čitaju knjige i uče sami. Takođe, objašnjavajući proces učenja na sledeći način: „u svoj beležnik što je najbolje odabira, ili podvlačenjem ili sa strane zvezdicama označuje“ (Komenski, 1932: 245), Komenski uči čitaoca kako da uče! Predstavljajući školu kao radionicu, Komenski objašnjava sistem školstva na čijim temeljima počiva i današnji sistem. Čitajući tekst, posmatrajući ilustraciju istovremeno, Komenski nastoji da kod čitaoca probudi maštu, inicirajući potencijalan dijalog između učenika i učitelja, što bi značilo da očigledno predstavljanje navedenih pojmova ne oslikava samo njegove spoljašnje karakteristike, već i unutrašnje.

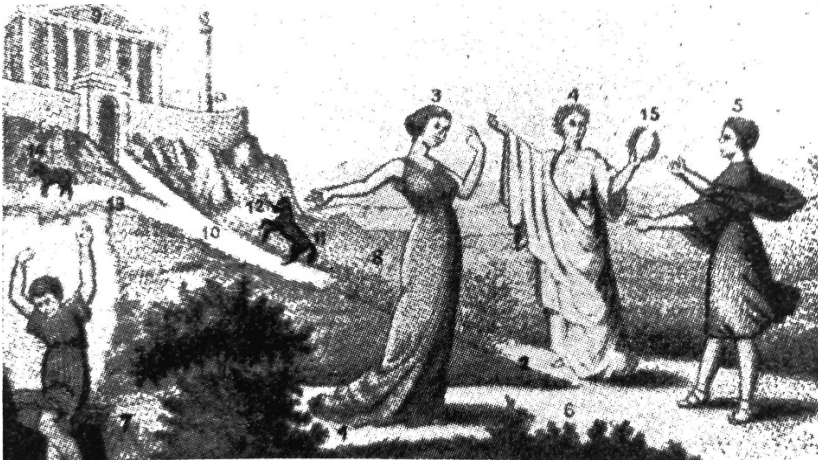

Slika 4 *Škola i učionica*
(Komenski, 1932: 243)

„Škola¹ je upravo radionica gde se mlade duše upućuju u vrlinu i stiču znanja; deli se na razrede. Učitelj² sedi na katedri³, učenici⁴ u klupama⁵; on poučava, ovi se uče. Ponešto im se piše kredom na tabli⁶, a nešto im se priča. Poneki rade pismene zadatke⁷, u kojima učitelj ispravlja pogreške⁸; drugi stojeći odgovaraju⁹, što su napamet naučili. Neki brbljaju¹⁰ i ponašaju se nestašno i nemarljivo; ovi se kazne. Ali čovek učen¹¹, koji voli mudrost i umetnost, sedi sam

u sobi¹² za učenje i čita knjige¹³, koje pred sobom na stolu¹⁴ otvara i iz kojih u svoj beležnik¹⁵ što je najbolje odabira, ili podvlačenjem ili sa strane zvezdicama označuje; ili piše pismo, ili ako je darovit sastavlja kakvu knjigu (Komenski, 1932: 243-245).“

Poseban značaj u sistemu holističkog obrazovanja ljudi Komenski je posvetio moralnom vaspitanju (Ovinova & Shraiber, 2015). S tim u vezi, Komenski daje opis pojma „Moral“ (Slika 5).

Slika 5 *Moral*
(Komenski, 1932: 293)

„Život je ovaj put ili raskrsnica čija je leva putanja široka¹, desna uska²; ona vodi poroku³, ova vrlini⁴. Pazi, momče⁵, na Herkula se ugledaj. Ostavi levu putanju, poroka se gnušaj: lep ima ulaz⁶, ali sraman i strmoglavac izlaz⁷. Idi desnom putanjom, iako je trnovita⁸; nikakav put nije neprolazan za vrlinu. Pođi, kuda te vrlina vodi, kroz muku do slave, hrama slave⁹. Srednjega se puta drži i puta pravog, tako ćeš prolaziti najsigurnije. Čuvaj se, da ne bi skrenuo sa puta¹⁰, i strasti divlje¹¹ zauzdaj¹², da strmoglavce ne padneš. Pazi da ne zalutaš na levu¹³ zbog magareće lenjosti¹⁴; nego koračaj postojano i teži ka meti: tako ćeš do pobeđnoga venca¹⁵ doći (Komenski, 1932: 293-295).“

Komenski deli svet u dve različite vrste: s jedne strane uviđa svet tame, nereda, neznanja i neobrazovanosti, dok sa druge strane vidi svet svetlosti, reda, kulture, mudrosti, kultivacije i obrazovanosti (Woo, 2016). Ovu podelu primetimo i u ilustraciji pojma „Moral“ gde Komenski nastoji da prikaže apstraktan pojam, da ga približi čitaocu i njegovoj mogućnosti razumevanja, ilustrujući dve strane, dobru i lošu,

upućuje čitaoca da istraje u svojim namerama, da veruje u svoje snage, da odoli svim izazovima i stigne do cilja. Kroz obrazovanje, smatra Komenski, razlika između ova dva sveta može postepeno da se umanjuje i na kraju da nestane, tako što će postati homogeni. Dualistički pogled na svet i ljudska bića ima za cilj modelovanje teleološkog univerzalizma (Woo, 2016). Važnu ulogu u moralnom vaspitanju Komenski dodeljuje primeru odraslog čoveka, sistematskom navikavanju dece na korisne aktivnosti, kao i sprovođenju pravila ponašanja (Salimov, 2019).

Očiglednost primenjena na ovaj način predstavlja proces, a ne stanje, proces saznanog razotkrivanja predmeta posmatranja, dubljeg i svestranijeg prodiranja i upoznavanja njegove unutrašnje suštine (Antonijević, 2005). Možemo zaključiti da primenom principa očiglednosti u svom delu „Orbis sensualium pictus“ Komenski nastoji da probudi maštu kod čitaoca, da izazove asocijacije i približi apstraktne pojmove nivou shvatanja deteta, što je veoma inovativno za vreme u kome je živio i delovao.

Zaključak

Svojim odnosom prema detinjstvu, poštovanjem deteta i njegovog dostojanstva, njegovim ravnopravnim, pa i višim vrednovanjem u odnosu na odrasle, prois-teklim vaspitnim strategijama i nastavnim metodama, Komenski je zaslužio počasno mesto u novovekovnoj misaonoj liniji u pedagogiji koja je rezultirala pojmovima kao što su: dečja prava, pozitivan doživljaj detinjstva, škola u koju učenici rado idu, i drugi (Spevak, 2003). Izveo je decu iz tame, stavivši ih u središte kulturne scene svoga vremena, pruživši im ljubav, poštovanje i mudrost (Martinez, 2016). Primenom principa očiglednosti u delu „Orbis sensualium pictus“ Komenski je uspeo u zamisli da deci predstavi apstraktne pojmove na način prilagođen njihovom uzrastu, upoznavajući ih istovremeno sa unutrašnjim svojstvima posmatranih predmeta i pojava. „Orbis sensualium pictus“ je prvenstveno jezička ilustrovana knjiga, ali istovremeno i mala teološka knjiga koja obuhvata hrišćanski kosmološki univerzalizam, kao i pedagoška knjiga koja otkriva principe za obrazovnu praksu i društvenu realizaciju postavljenih ciljeva na inovativan i kreativan način (Woo, 2016). Iako je izašla pre više od 350 godina, „Orbis sensualium pictus“ još uvek je retka, tražena knjiga i ideološki model današnjih savremenih udžbenika (Čuma, 1991).

PRINCIPLE OF OBVIOUSNESS THROUGH THE WORK OF “ORBIS SENSUALIUM PICTUS”

Abstract

The roots of today's education system originate from one of the most important educator of all time, John Amos Comenius. The aim of this paper is to analyze the ap-

plication of the principle of obviousness in John Amos Comenius' "Orbis sensualium pictus". The goal is achieved at the theoretical level, applying the historical method and the method of theoretical analysis, with the technique of content analysis. In this paper, special emphasis is placed on Comenius' importance for formulating and applying the principle of obviousness. In the mid-seventeenth century, John Amos Comenius formulated the principle of obviousness in the work "Great didactics", calling it the "golden rule of didactics". The paper discusses Comenius's thoughts on the importance of sensory perception in the "Great didactics" section, as well as an explanation of the well-known attitude "to put whatever is possible before the senses." With regard to the application of the "golden rule of didactics", particular attention has been paid to the work "Orbis sensualium pictus", the first illustrated textbook for children. The paper presents illustrations of certain abstract concepts and textbook elements that are important for studying the innovative approach to students, the content and application of the principles of obviousness, such as: introduction, senses in man, soul in man, school and classroom, morality. After analyzing, it is concluded that by applying the principle of obviousness in the work "Orbis sensualium pictus" Comenius succeeded in the idea of introducing children not only to the external but also to the internal properties of the objects and phenomena observed.

Keywords: principle of obviousness, John Amos Comenius, Orbis sensualium pictus, Great Didactics, obvious teaching.

Literatura

- Antonijević, R. (2005). Očiglednost u nastavi i proces otkrivanja suštine predmeta saznavanja. *Pedagogija, LX(4)*, 537-543.
- Cagnolati, A. (2003). Alcune riflessioni sull'edizione quadrilingue (1666) dell'Orbis Sensualium Pictus di Comenio. *Quaderni del CIRSIL, 2*, 1-13.
- Čuma, A. (1991). Jana Amosa Komenského Orbis pictus stále aktuálny. *Pedagogika, XLI(5-6)*, 603-609.
- Damjanovski, A. (1970). Pogledi Komenskog na učenje sa razumevanjem u nastavi. *Pedagogija, VIII(1)*, 113-117.
- Damjanović, D. (1984). Problem određenja i uvažavanja principa očiglednosti u nastavi društvenih predmeta. *Nastava i vaspitanje, XXXIII (4)*, 551-563.
- Dubljanin, S. (2010). Potreba za novom interpretacijom didaktičkih principa. *Pedagogija, LXV(1)*, 169-172.
- Đukić, M., i Đermanov, J. (2012). Ka humanoј školi u savremenom društvu znanja: Antički putokazi. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke, 141(4)*, 607-614.
- Franković, D. (1970). Konceptija sistema obrazovanja i odgoja kod Komenskog. *Pedagogija, VIII(1)*, 68-79.

- Glenn, J. L. (2018). The Intellectual-theological Leadership of John Amos Comenius. *Perichoresis*, 16(3), 45-61.
- Golz, R. (2015). The Foundation of Peace Education by Jan Amos Comenius (1592-1670) and its Topicality. *International Dialogues on Education: past and present*, 2(3), 131-143.
- Hábl, J. (2015). Jan Amos Comenius and his 'Forging Place of Humanity'. *ERT*, 39(2), 113-127.
- Ilić, V. (2016). Promene u obrazovanju. *Obrazovna tehnologija*, 4, 249-258.
- Komenski, J. A. (1932). *Svet u slikama*. Beograd: Izdavačka knjižarnica Gece Kona.
- Komenski, J.A. (1954). *Velika didaktika*. Beograd: Savez pedagoških društava Jugoslavije.
- Krneta, Lj. (1970). Optimizam Jana Amosa Komenskog. *Pedagogija*, VIII(1), 63-67.
- Lukaš, M., i Munjiza, E. (2014). Education System of John Amos Comenius and its Implications in Modern Didactics. *Život i škola*, 31(1), 32-44.
- Maksimović J., i Osmanović, J. (2017). Pedagoški rad Jana Amosa Komenskog sa osvrtom na princip povezanosti teorije i prakse u metodologiji pedagogije. „Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne, seria pedagogika” *Współczesne recepcje Jana Amosa Komeńskiego*, IV, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, 327-336.
- Maksimović, J., Osmanović, J., i Milanović, A. (2018). John Amos Comenius' contribution to the development of the didactic methodology. „Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne, seria pedagogika” *Współczesne recepcje Jana Amosa Komeńskiego*, V, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, 89-104.
- Marius-Costel, E. (2010). The Didactic Principles and their Applications in the Didactic Activity. *Sino-US English Teaching*, 7(9), 24-34.
- Martínez, C. D. (2016). El Orbis Pictus de Comenio, el primer libro pensado para chicos. *Aquelarre. Revista de Literatura Infantil y Juvenil. Maestría en Literatura para niños*, 14(3), 1-12.
- Matijević, M. (2017). *Nastava i škola za Net – generacije*. Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučelišta u Zagrebu.
- Nikolova, M. (2008). Komenski u Srbiji. *Pedagogija*, LXIII(2), 321-327.
- Nikolovska, V. (2015). The Didactic Principles in Teaching Macedonian Language and Literature. *Teacher: International Journal of Education*, 8(2), 59-64.
- Ostanek, F. (1970). Jan Amos Komenski kod Slovenaca. *Pedagogija*, VIII(1), 162-171.
- Ovinova L.N., & Shraiber E.G. (2015). Relevance of Komensky's Ideas of Moral Development for Modern Society. *Bulletin of the South Ural State University. Ser. Education. Educational Sciences*, 7(3), 8-15. (in Russ.)
- Palov, M. (1970). Demokratičnost i rodoljublje u pedagoškoj misli Komenskog. *Pedagogija*, VIII (1), 55-62.
- Peña, A. K. R., Piñeres, J. D., & García, A. H. (2007). Una mirada pedagógica a la relación entre imagen, imaginación y formación humana, tomando como ejem-

- plo el Orbis sensualium pictus de Juan Amós Comenio. *Revista Educación y Pedagogía*, XIX(47), 71-90.
- Salimov, U. (2019). Pedagogical ideas of the founder of scientific pedagogy Yan Amos Komensky. *Scientific Bulletin of Namangan State University*, 1(2), 368-372.
- Schmidt, V. (1954). *Jan Amos Komenski*. Predgovor u Velikoj Didaktici Jan Amosa Komenskog. Beograd: Savez pedagoških društava Jugoslavije.
- Schmidt, V. (1970). Jan Amos Komenski. *Pedagogija*, VIII (1), 5-26.
- Sotirov, S. (1974). Princip očiglednosti i savremena nastava biologije. *Nastava i vaspitanje*, 2, 217-227.
- Spevak, Z. (2003). *Jan Amos Komenski – pedagog i utopista*. Bački Petrovac, Novi Sad: Kultura, FORS.
- Spicer, A. (2019). Religious Representation in Comenius's Orbis sensualium pictus (1658). *Reformation & Renaissance Review*, 21(1), 64-88.
- Škrgić, M. (2017). Počeci razumijevanja motivacije u djelima Jana Amosa Komenskog. „Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne, seria pedagogika” Współczesne recepcje Jana Amosa Komeńskiego, IV, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, 337-347.
- Tot, L. (1970). Reformni poduhvat Komenskog u Šarošpataku, u Mađarskoj. *Pedagogija*, VIII (1), 140-151.
- Vukasović, A. (1970). Vizija pansofije u Komenskog. *Pedagogija*, VIII (1), 47-54.
- Vukasović, A. (1986). Utjecaj J.A.Komenskog na pedagoška i kulturna stremljenja u Hrvatskoj. *Prilozi*, 12(1-2), 163-175.
- Woo, J. G. (2016). Revisiting Orbis Sensualium Pictus: An Iconographical Reading in Light of the Pampaedia of J. A. Comenius. *Studies in Philosophy and Education*, 35(2), 215-233.